

# Yorum

## Bir Sivil Beraberlik Olarak Devlet

Ömer Çaha

Prof. Dr. | Sabahattin Zaim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

“Bütün soğuk canavarların en soğuşuna devlet denir. Soğuk soğuk yalan söyler ve ağzından şu yalan sürüne sürüne çıkar: ‘Ben, devlet, ulusum ben. Yeryüzünde benden büyüğü yoktur: Düzenleyen parmağımı ben Tanrının.’ Böyle böğürür o canavar. Devlet derim ona, herkesin ağı içtiği yere, iyilerin ve kötülerin. Devlet, herkesin kendini yitirdiği yer, iyilerin ve kötülerin. Devlet, herkesin ağır ağır kendi canına kıymasına ‘hayat’ denen yer.”

Alman düşünür Nietzsche’nin çarpıcı ifadelerle dile getirdiği bu görüşlerinden devletin birkaç özelliği ortaya çıkar: Devlet herkese hükmeden sınırsız bir güçtür, kendisini ulusun tümüyle özdeşleştirir, düzenleyici bir otorite olma iddiasındadır, yalan üzerine kuruludur ve altındaki insanları kendisiyle bütünleştiren bir varlıktır.

Devlet, bu anlayışta sadece somut bir yapı bir organizasyon değil; aynı zamanda değerleriyle ve sembollerıyla kültüre, inanca, yaşam biçimine dönüşmüş, insanın iç dünyasına sinmiş soyut bir varlıktır. Devlet, bir yandan otoritesini göstererek altındaki bireyin içine korku salar, onu sindirir; bir yandan da yalanlar üzerinden bireyi endoktrine ederek, kendisini sevdirebilir, iç dünyasında yer alır. Toplumunu kendi idealleri, hedefleri ve öncelikleri doğrultusunda harekete geçirmek istediğinde yalan makinesine başvurur; vatandaşın beynini yalanlar üzerinden yıkar, onu motive eder ve harekete geçirir. Devlet, bunun için her tür kaynağı kullanır. Dini, eğitimi, kültürü, ideolojiyi, hukuku, hatta gelenek ve görenekleri. Tüm bunlara kendini katarak, tüm bunlara kendi rengini vererek kendi idealleri uğruna ölmeyi bireyler için şerefli bir şey haline getirir; devlet için ölüm erdemler listesinin baş sırasına yerleşir. Nietzsche’nin “herkesin kendini yitirdiği, kendi canına kıymasına hayat denen yer” dediği işte bu nokta.

*Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl: 22, Sayı: 87, Yaz 2017, ss. 121-134.

## Kaçınılmaz Bir Varlık Olarak Devlet

Devlet nedir, nasıl ortaya çıkmıştır, sınırları nelerdir veya ne olmalıdır gibi sorular devletin tarihi kadar eskidir. Her çağ, anlayış, inanç, felsefî görüşün bu sorulara verdiği kendince bir cevabı vardır. Kimi anlayışlara göre devlet, bireyin içindeki canavarın dışa yansımış örgütsel bir yapısıdır, kimine göre insan gelişiminin ve tekâmülünün kaçınılmaz bir sonucudur, kimine göre ise devlet gönüllü bir beraberliğin adıdır. Bu düşüncelerin her birinin arkasında çağlardan süzülüp gelen deneyimlerin, inançların, geleneklerin ve şartların etkisi söz konusudur.

Yapısı, toplumla kurduğu ilişki biçimi, sınırları farklı olmakla birlikte devlet insanın kendisi kadar eski bir varlıktır. Düzen içinde yaşamaya, bir arada bulunmaya ihtiyaç hissedildiğinden beri bugün adına devlet dediğimiz, ilk insanların başka isimlerle isimlendirdikleri düzen sağlayıcı otorite de ortaya çıkmıştır. Âdem’le Havva dünyaya çocuk saldığı andan itibaren otoriteye, düzene ihtiyaç hissedilmiştir. Zira Âdem’in çocuklarıyla birlikte çatışma da insan yaşamının kaçınılmazı olmuştur. İnsan zürriyetinin çoğalmasıyla birlikte “mülkiyet”, “sahiplenme duygusu”, “kıskançlık” gibi değerler de harekete geçti. Kabil’in kardeşi Habil’i öldürmesi bu değerlerle bağlantılıydı. Habil ile Kabil arasında yaşanan olay bize iki şeyi anlatır: Birincisi, iki kardeşin arasındaki husumeti yatıştıracak bir otoriteye olan ihtiyaç; ikincisi de Âdem’in baba olarak otoritesinin bu husumeti yatıştırmaya yetmemiş olması.

İlk insan ailesi içinde gelişen çatışmayı ve cinayeti dikkate aldığımızda devletin, onunla bağlantılı yönetimin ve otoritenin, günahlarımızın, zaaflarımızın bir bedeli olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Evet, devlet günahlarımızın, hırslarımızın, hükmetme güdümüzün bir sonucu olarak; bizi sınırlandırıcı, cezalandırıcı, ehlileştirici bir otorite şeklinde ortaya çıkmıştır. Hint inanç sistemine göre Tanrı Brahma, başlangıçta insanları devlet olmaksızın kendi başlarına bıraktı. Fakat insanlar balıklar gibi birbirlerini yemeye, güçlüler zayıfları ezmeye başlayınca Tanrı Brahma daha fazla dayanamadı; dünyaya düzen vererek anarşi ve keşmekeşliğe son vermek üzere onlara krallar gönderdi. Seneca, Marx, Rousseau gibi düşünürler devletin tarih içinde ortaya çıktığını ileri sürerler. Onlara göre devlet, mülkiyet ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkmış bir kurumdur. İlkel insanlarda özel mülkiyet gelişmediği için devlet de henüz gelişmemişti; ne zaman ki özel mülkiyet kurumu ortaya çıktı, düzenleyici bir kurum olarak devlet de peyda olup gelişti. Çünkü özel mülkiyet, insanın saf halini bozarak onu bencil, azgın ve saldırgan bir varlık haline getirdi.

Bu düşüncenin ne kadar doğru olduğunu sorgulamalıyız. Zira özel mülkiyet duygusu, insanın özünde yer alan ve insan kişiliğinden önce gelen doğal bir sahiplenme güdüsüdür. İnsanda aidiyet, kişilik, kısaca “ben” duygusu gelişmeden önce, “benim” duygusu gelişir. “Ben” insanın özgün, diğerlerinden farklı, otonom kişiliğine, “benim” ise sahiplenme, yani mülkiyet duygusuna aittir. Bir bebek, kendi kişiliğinin farkına varmadan annesinin, babasının, kardeşinin, evinin, odasının, oyuncağının varlığını fark eder; onlarla bütünleşen bir psikoloji geliştirir. Annesini başkasıyla paylaşamaz; daha gözlerini açmadan annesinin başkasını emzirmesi karşısında kıyametleri koparır. Çünkü anne sadece ve sadece onundur; velinimet olarak onun mülkiyetindedir; baba onun sığındığı bir otoritedir; kardeş kendisini tamamlayan bir kaynaktır, ev onun sığındığı kalesidir.

İnsanda ben duygusu, dil üzerinden kültürle bütünleşmesiyle birlikte gelişir. Çocuk büyüdükçe anne ve baba üzerinden doğduğu toplumla, dünyayla bütünleşir. Erkek çocuk, önce babayı taklit ederek, onun gibi olmaya çalışarak onun dünyasına ayak atmaya çalışır. Bu, çocuğun babasının dünyasıyla bütünleşme evresidir. Daha sonra babayla yarış süreci başlar. Babayla güreşerek, oyunlar oynayarak onunla yarışmaya çalışır. Bu süreç de çocuğun kişiliğini arayış devresidir. Babayı alt ettiği zaman erkek çocuk artık kendi özgün kişiliğini bulmuş, babadan ayrılmıştır. Önce babayı bir köprü olarak kullanarak kültürle, sosyal çevreyle, dünyayla bütünleşir; yine babayı kullanarak orada kendine ait öznel bir kişilik geliştirir. Erkek çocuk bu süreçte rekabet, ihtiras, farklı olma, hükmetme gibi değerler edinir; bu tür değerler onun kişiliğinin ayrılmaz parçaları haline gelir.

Kız çocuğu ise sosyalleşme sürecini hem anne hem de baba üzerinden sağlamaya çalışır. Kültür ve dille bütünleştikçe, kendisinin ve babasının bedenini fark ettikçe kendisinde bir eksiklik görür; baba üzerinden daha ileri gidemeyeceğini anlar ve anneye geri dönüş yaparak onun dünyasıyla bütünleşir. Kız çocuğu, babayı alt ederek aşamayacağını anladığı için onu sığınılacak bir otorite olarak görür ve ona sığınır. Erkek sosyalleştikçe babayla rekabet ve çatışmaya girerken; kız çocuğu sevecenlikler göstererek, şaklabanlıklar yaparak babaya yaranmaya, kendini ona sevdirmeye, onun koruması ve şemsiyesi altına girmeye çalışır.

Rekabet, çatışma, alt etme ve hükmetme gibi değerler erkek kişiliğinin ayrılmazlarıdır. Dikkat edilirse kutsal metinler Âdem’in kızları değil, oğulları arasındaki mücadeleyi anlatırlar. Tarih onlar arasındaki mücadele üzerinden akıp gitmiştir. Dolayısıyla otoriteyi, devleti ortaya çıkaran şey erkek kişiliğidir; bu da tarihsel olarak ortaya çıkan bir şey değil, bizatihi insanın kendisi

kadar eskidir. İnsan, ilk toplum olan aile içinde çatışma yaşadığı andan itibaren bu tür değerler onunla birlikte harekete geçmiştir.

## İnsan Doğası ve Devlet

Yukarıda devletin, insanın zaaflarının, ihtiraslarının, kıskançlık güdüsünün bir sonucu geliştiğini söyledik. Peki, insan tümüyle bu özelliklere mi sahiptir, yoksa özü itibarıyla iyi bir varlık olup bu değerleri toplumda mı kazanır? Mevlana, insanın ikili bir yapıya sahip olduğunu anlatır. İnsan bir yanıyla evliya olacak bir potansiyele sahipken, bir yanıyla da katil ve eşkıya olabilecek bir potansiyele sahiptir. “Aynı insandan gül bahçesi çıkarabileceğimiz gibi, binlerce kurt ve çakal da çıkarabiliriz,” der. İnsanın nasıl bir varlık olacağı, onun toplumda alacağı terbiye ve eğitime bağlı olduğunu düşünür.

Mevlana bu anlayışı, İslam’ın temel kaynağı olan Kur’an’dan almıştır. Kur’an, insanın yaratılışını tasvir ederken, insanın önce balçıktan (çamurdan) var edildiğini, ardından Allah’ın kendi ruhundan üfleyerek onu canlandırdığı anlatılır. Antropolojik araştırmalara göre çamur tüm dillerde olumsuz bir anlama sahiptir. Aşağılığı, kötülüğü, çirkinliği sembolize eder. İlahî ruh ise en üstün cevher ve değer olup üstünlüğü, yüceliği, aşkınlığı ifade eder. Bu bilgiyi esas aldığımızda, insanın yapısında hem aşağılık bir tarafın hem de ilahî bir üst cevherin var olduğunu anlıyoruz. İlahî ruha doğru seyreden insan yücelir, Mevlana’nın dediği gibi gül bahçesine dönüşür. Ancak çamur seviyesinde kalan insan ise aşağı bir varlık olarak kalır. Buradan hareketle, insanın Esfel-i Sâfilin (aşağılık) bir varlık olabileceği gibi, Eşref-i Mahlûkat (yüce) bir varlık da olabileceğini söyleyebiliriz. Bu onun elindedir. Aldığı eğitim ve terbiyenin yanında icra ettiği pratiklerle (amel) sâfilin seviyesinden eşref seviyesine yol kat edip çıkabilir. İnsanın hangisine doğru evrileceği, seyredeceği onun yaşadığı hayatıyla, deneyimiyle, eğitimiyle, eylemleriyle, ameliyle bağlantılıdır.

O halde insanın saf özünde aslında ikili bir yapının olduğunu söyleyebiliriz. Bu ikili yapının biri pasif ve olumsuz, biri ise aktif ve olumludur. Çamur cansız, ruhsuz, atıl, pasif yanıdır insanın. İlahî ruh ise ona can katan, aktif hale getiren, enerjik, akışkan olan yanıdır. Dolayısıyla saf haliyle harekete geçen insan iyi hasletlere sahip olan kişidir; çünkü o ilahî ruhun etkisi altındadır. İnsandaki saf özü değişime uğratan şey onun içine doğduğu toplumdur. Toplum ve yaşadığı şartlar insanın kötülüğe meylini ortaya çıkarır. Başka bir deyişle, toplum, insanda uyuyan kötü canavarı uyandırarak onu kötülüğe sevk eder. Kur’an’da, “biz insanı ahsen-i takvim (güzel huy) üzere yarattık; daha sonra yoldan çıkanları esfel-i safiline bıraktık,” der. Güzel bir

doğa durumundan, aşağılık bir seviyeye gidişin yolu toplumsal hayatta edinilen kötülüklerden geçer.

Bunu şöyle bir örnek üzerinden açıklayabiliriz: Karda kışta terk edilmiş, çığılıklar atarak ağlayıp yardım isteyen bir bebeği gördüğümüzde içimiz cız eder; ona karşı acıma, şefkat, merhamet duygusu hissederiz. Verdiğimiz ilk tepki, bebeği o durumdan kurtarmak olur. İşte bu, insanın saf halidir. Bebekten hiçbir yararımız yoktur; bizi harekete geçiren güdü onu düşünerek zor durumdan kurtarmaktır. Bebeği kucağımıza aldığımızda, bebek bize gülücük attığında, bizde sevgi duygusunu harekete geçirir ve onu sevmeye başlarız. Bebeğin bize karşı sergilediği sevecenlik ve bizim ona karşı hissettiğimiz sevgi de yine insanın saf haliyle ilgilidir. Buradan hareketle, insanın özünde acıma, adalet, merhamet, şefkat, sevecenlik ve sevgi gibi değerlerin olduğunu söyleyebiliriz.

Terk edilmiş bebek bizim için toplumsal anlamı olan biri olmuş olsaydı ona karşı hissedeceğimiz duygular farklı olacaktı. Aynı bebek mesela bir savaş ortamında başka inançtan, kültürden, toplumdan düşmanımız olan birinin çocuğu olmuş olsa ona karşı aynı duyguları hissetmeyebiliriz. Çünkü düşman bizde alt edilmesi veya yok edilmesi gereken kişi duygusunu harekete geçirir; ona ait olan her şeyi yok ederek acımasızlaşırız. Gördüğümüz bebeğe karşı duyarsız olmamız için illa ki bir düşman çocuğu olacak kadar negatif ve uzak bir pozisyonda olması gerekmez. Deneyimlerimiz de bizi zamanla farklı yönde tavır sergilemeye yöneltebilir. Terk edilmiş bebeğin dilencilikte kullanıldığını sürekli görmemiz ona karşı hissettiğimiz ilk duygunun zamanla körelmesine yol açabilir. İlk gördüğümüzde anneye yardım ederek bizdeki insanî duyguyu sergileriz. Ancak anne bunu sürekli yaparak bizi istismar ettiğini anladığımızda zamanla o bebeğe karşı duyarsız hâle geliriz.

İki durumda da yaşadığımız hayat, içinde bulunduğumuz toplum ve edindiğimiz deneyim bizi belli konularda eğitip koşullandırmış oldu. Saf halimizle sahip olduğumuz insanî duygularımızın bastırılmasında toplumun bize yüklediği değerlerin yanı sıra edindiğimiz deneyimin rolü söz konusudur. Dolayısıyla insandaki nefret, kıskançlık, çekişme, alt etme, üstünlük kurma gibi değerlerin kaynağı toplumdur; toplumsal hayat içinde edindiğimiz acı tatlı deneyimlerdir.

Peki, toplum bu değerleri nasıl ortaya çıkarıyor? Toplum dediğimiz şey bir karşıtlık üzerine kuruludur: “Biz” ve “Ötekiler.” Toplum daha aile aşamasından başlayarak kendisini inşa ederken bir aidiyet üzerinden inşa eder ve kendi aidiyetini tanımlarken de başkasını referans alır. Başkası her zaman kötü olmayabilir; iyi de olabilir. Ama başkasına göre biz daima farklı ve üstün ola-

nız. Başkasından her tür farklılığımız bize bir aidiyet duygusu kazandırdığı gibi bir üstünlük duygusu da kazandırır. Onun üzerinden toplumsal benliğimiz gelişir, kendimizi üstün, mükemmel görürüz. Fakat ötekiyle ilişkiye girdiğimizde bize kazandırılmış olan üstünlüğü hayata geçiremiyorsak o zaman ötekiyle mücadeleye girişme ihtiyacı hissederiz. Öteki bizden yakışıklı ise ve sevdiğimiz kızı elimizden alıyorsa yahut aynı işi yaparken o bizden daha başarılı ise ona karşı kıskançlık, intikam, hükmetme, yok etme gibi güdüleri harekete geçiririz.

İşte devletin ortaya çıkışını sağlayan husus budur. Toplumsal beraberlik, gerilimli ilişkileri barındıran bir beraberliktir. Bu gerilimi yatıştırıcı bir unsur olarak otoriteye ihtiyaç hissederiz. Devlet dediğimiz şey zaman içinde bu şekilde gelişmiştir. Devlet, özümüzde olan insanî değerleri bize kazandırmaz; başka bir deyişle sahip olduğumuz değerlerin kaynağı devlet değildir. Bizim sevgilimizle, kardeşimizle, annemizle, babamızla, akrabalarımızla, komşularımızla, başka insanlarla ilişkimizi düzenleyen devlet değil; sahip olduğumuz insanî değerlere ilâve olarak hayat içinde edindiğimiz tecrübedir. “Başkasının kapısını çalarsak parmak ile, bizimkini çalarlar tokmak ile” şeklinde ifadesini bulan sosyolojik ilkeyi yaşayarak, tecrübe ederek öğrenmişiz. Bizi başkasına zarar vermektен alıkoyan şey öncelikle saf insanî duygularımız, ardından deneyimlerimizdir. Bunların işe yaramadığı yerde devlet devreye girer.

O halde devletin hayatımızdaki yeri, bizi başkasından korumaktan ya da bizim başkasına karşı sergileyeceğimiz saldırganlığı önlemekten ibarettir. Devlet, bizim ihtiraslarımızın başkasına karşı saldırgan bir duyguya dönüşmesini engeller; bizi de başkasına karşı korur. Birbirimize zarar vermemizi engelleyerek asayiş ve düzeni sağlar. Devletin varlık nedeni ve tüm görevi budur! Devlet ne bir hikmet kaynağıdır, ne de erdemlerin terennüm ettiği bir yerdir. Şayet devlet, Eski Ahit’te geçtiği gibi, Tanrı’nın üzerimizdeki kırbacı ise, bizim yapımızda atıl vaziyette var olan, ama toplumla birlikte harekete geçen beşerî tarafımızdan, çamurluk yapımızdan dolayıdır. Zaaflarımızın gelişmesine gerek duymayan bir toplumsal ortam oluşmuş olsa o zaman devletin ortaya çıkmasına da gerek kalmaz. Kısaca, Romalı düşünür Seneca’nın dediği gibi, “devlet bizim günahlarımızın bedeli olarak” ortaya çıkıp gelişmiştir.

## Sivil Bir Beraberlik Olarak Devlet ve Yönetimi

Bir apartman düşünelim; onlarca dairenin bulunduğu bir apartmanı. Apartmanda ortak yaşamdan kaynaklanan ihtiyaçlardan dolayı apartmanın kaçınılmaz olarak bir yöneticiye ihtiyacı olacaktır. Bilindiği gibi, apartman yönetimi apartmanda yaşayanlar tarafından belirlenir. Genelde becerikli olan, zama-

nı uygun, herkesin beğenisini kazanan kişiler yönetici olarak seçilir; yanına da güven duyulan birileri denetçi olarak tayin edilir. Apartman yöneticisi, apartmandaki belli başlı görevleri yerine getirmek için seçilir. Onun görevi apartmanın temizliğini, aydınlatmasını, ısınmasını, çevre düzenlemesini sağlamaktır. Bunun için apartmanda yaşayanlardan belli miktarda aidat alır; bu aidatla gerekli hizmetleri satın alarak üzerine aldığı görevi yerine getirir. Apartman yöneticisi, kendisine verilen görevlerin dışına çıkıp apartmanda yaşayan insanların tercihlerine müdahil olma hakkına sahip değildir. Kimin hangi yaşam biçimini yaşayacağını, hangi inancı benimseyeceğini, evine hangi tür eşyaları alacağını, nasıl giyineceğini, kimlerle ilişki kuracağını belirleyen apartman yöneticisi değildir. Yöneticinin bunların hiçbiri hakkında söz söyleme, bunlara müdahil olma hakkı yoktur. Olduğu anda görev alanının dışına çıkmış olur; bundan dolayı da apartmanda yaşayanların huzurunu kaçırdığı için görevden el çektirilir.

Aslında devlet ve onun yönetimiyle ilişkimiz de böyledir. Apartman bizim devletimiz, yöneticisi ise devletin yönetimini üstlenen yönetimi gibidir. Kurumları, sembolleri, birikimiyle hepimize ait bir varlıktır devlet. Bizler bir devletin içine doğarız; onu çoğu zaman yeniden, sil baştan var etmeyiz. Bağımsızlık, millî kurtuluş, ihtilâl, devrim vb. gibi durumlarda devlet yeniden inşa edilse bile var olan kurumlar, semboller ve gelenekler üzerinden inşa edilir. Devlet bizden önce var olan bir varlıktır; ancak bizimle birlikte ayakta kalır ve yaşar. Biz olmasak devlet de olmaz.

Ancak devlet, onun yönetimini üstlenen yönetici zümreden farklı bir şeydir. Nasıl ki apartmanda yönetim ile yönetici aynı şeyi ifade etmiyorsa, benzer biçimde devlet ile yöneticiler de aynı şeyi ifade etmez. Devlet kalıcıdır, altındaki herkese ait uzun erimli bir varlıktır; oysa yöneticiler geçicidir, değişkendir, herkesi temsil etme kabiliyetine sahip değildir. Devlet yönetimini üstlenen yöneticiler, toplumdaki insanlardan bazılarıdır. Diğer geriyeye kalanlar gibi kişisel tercihleri, öncelikleri, kısaca özellikleri vardır. Herkese ait olan devleti onlar adına yönetmekle yükümlüdürler.

Yöneticiler devleti yönetirken iki şeye ihtiyaç hissederler. Bunlardan biri yetkidir. Yönetim, yetkiyi, yani egemenlik hakkını toplumdaki insanlardan almaktır. İster seçimle gelsin, isterse başka yoldan gelmiş olsun yöneticiler halka ait olan egemenlik hakkını kullandıkları için halka dayanmak, ondan meşruiyet almak zorundadırlar. Yönetim, yetkisini halktan aldığı anda halk tarafından meşru hale gelir. Almadığında ise meşru olmayan bir hakkı kullandığı için gasp edici, gayri meşru, zorba olur. Yönetim ikinci olarak, devleti işletirken

halktan kaynak almak zorundadır. Bu en yaygın biçimiyle vergidir veya devlet adına yürütülen hizmetlerden elde edilen gelirlerdir.

Yöneticiler halk ile devlet arasında yer alan bir zümreyi oluşturur ve devleti halk adına yönetirler. Yöneticiler, yönetilen insanlar gibi tercihleri, dünya görüşleri, zaafı, ihtirasları olan insanlardır. Tebaa gibi etten, kemikten olma varlıklar olduğuna göre onları sırf devlet yönetimini üstlendikleri için yüceltmemiz, ilahî, birer aşkın varlık olarak kabul etmemiz için hiçbir neden yoktur. Modern dünyada devlet yönetimini üstlenmek profesyonel bir meslek haline gelmiştir. Alt katmanından, en üst katmanına kadar bürokrat denen kişi, işini, mesleğini maaş karşılığı yapan profesyonel bir kişidir. Diğer insanlardan farklı veya üstün özel bir yanı yoktur. Devlet yönetimini üstlenmiş memurlar, üst düzey bürokratlar, müdürler, siyasetçiler, müsteşarlar, bakanlar, başbakanlar, cumhurbaşkanları, devlet başkanları, krallar aynı mantıkla görev yaparlar. Yetkilerini toplumdaki aldıkları gibi, devleti işletmek ve maaşlarını sağlamak için ihtiyaç duydukları kaynağı da halktan devşirirler.

O halde devlet yönetimini üstlenen insanların, apartmandaki yöneticilerden bir farkı yoktur. İkisi arasındaki fark hacim farklılığıdır. Biri küçük bir apartmanı yönetir, diğeri ise koca bir devleti. Demokratik rejimlerde yöneticilerin belirlenmesi süreci, bir apartman yönetiminin belirlenmesi sürecinden farklı değildir. Yöneten, yönetilen tarafından muayyen bir zaman için belli görevleri yerine getirmek üzere seçilmiştir. İkisi arasında bir sözleşme vardır. Yönetilen, sözleşmenin gereği olarak vergilerini verir ve kurallara uyar; yönetici ise kendisine verilen yetkiye sadık kalarak yönetir. Yani halkın güvenliğini, adalet ve barış içinde birarada yaşamasını sağlamaya çalışır. Bununla birlikte ikisi arasındaki anlaşmaya bağlı olarak ihtiyaç duyduğu hizmetleri yerine getirir. Kendisine yetki veren halkına bir inanç, bir yaşam biçimi, bir felsefe dayatma hakkına sahip değildir. Halkından topladığı kaynakları bu yolda kullanırsa görevini istismar etmiş, yetki alanının dışına çıkmış ve kendisine verilen emanete ihanet ederek meşruiyetini yitirmiş olur.

Demokratik olmayan rejimlerde yönetim hakkı yöneticiler tarafından zapt edilmiştir. Yöneticiler oraya çoğunlukla halkın rızasına dayalı olmayan yollarla gelmiştir ve yönetim hakkını kendi mülkiyetine alarak onu halkın elinden almıştır. Bu bakımdan demokratik olmayan toplumlarda meşruluk sorunu vardır. Yöneten, halkın rızasına dayalı yönetmediği için devlet otoritesine, baskıya, korkuya dayanarak yönetir. Otoriter rejimlerde de tebaa, yönetimini belirlemese bile yönetim, yönetici zümre gücünü, yetkisini ve kaynağını halkından devşirir. Çünkü halkı olmadan bir yönetimin ayakta kalması mümkün değildir. Bu bakımdan yöneten, halkın rızasını almadan yönetime



gelmiş olsa bile onu belli yollarla memnun etmeye çalışır. Bu, hizmet üretmek olduğu gibi vatandaşını endoktrine ederek, kendi varlığının kaçınılmazlığına inandırarak da olabilir. Bu bakımdan otoriter rejimlerde eğitim çok önemli bir devlet etkinliğidir. Çünkü eğitim, bireyi teslim almanın, beynini yıkamanın, zihnini çelmenin en önemli aracıdır.

Her tür endoktrinleşmeye, beyin yıkamaya rağmen otoriter rejimlerde yönetimin toplumun tümüyle olmasa bile bir kesimiyle sorunu vardır. Bu bakımdan ikisi arasında sürüp giden bir gerilim, bir çatışma kaçınılmazdır. Yöneticilerin halkın içine çıkmadıkları veya yanlarında kendilerini koruyan bir ordu güvenlik elemanı ile çıkmak zorunda kaldıkları yerde, bilin ki, yönetimle halk arasında bir sorun vardır. Yönetim ya halkın rızası olmaksızın otoriteyi gasp etmiştir ya da üzerine aldığı yönetme yetkisinin dışına çıkarak gücünü istismar etmiştir. Yöneticiler, halkın sisteme aktardığı kaynağı kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak güçlerini istismar ettikleri gibi, halka ait olanı kısıtlayarak, onların inançlarına, dillerine, kültürlerine, yaşam biçimlerine müdahale ederek de güçlerini istismar edebilirler. Her iki durumda da yöneten ile halk arasında bir sorun vardır; yöneten halk için, halk da yöneten için bir korku kaynağı haline gelmiş olur. İkisi arasına devasa bir ordu, devasa bir güvenlik teşkilatı girmiştir.

Demokrasinin tam işlediği yerde ikisi iç içedir, herkesin hududu, sınırı bellidir; kimse kimsenin yetkisini ve hakkını gasp etmediği için ikisi arasında gerilim yoktur. Yönetenler ellerini kollarını sallayarak, herhangi bir güvenlik çemberine ihtiyaç duymaksızın halkın içine girer, onların arasında yaşar. Yönetimin halkıyla kurduğu ilişkinin rızaya mı yoksa zora mı dayandığını anlamak için ikisi arasındaki ilişkiye bakmak yeterlidir. Yöneten, korkmadan halkının arasına girip çıkıyorsa orada rıza esastır; ama değilse zorla yönetmiyorsa bile gücünü istismar ediyor demektir. Bu da iki tarafı birbirinden korkulara hale getirir. Halk yönetimden, yönetim de halktan korkar.

Apartman ve yönetimi metaforundan hareketle yönetimin belli başlı özelliklere sahip olduğunu söyleyebiliriz: Her şeyden önce yönetimin varlık nedeni halkın yerine getirilmesi gereken pratik ihtiyaçlarıdır. İkinci olarak, yönetim sınırlı yetkilerle görevli olup halkına herhangi bir inancı, bir yaşam biçimini dayatma hakkına sahip değildir. Üçüncü olarak, yönetim, pratik bir amaç için oluşmuş bir organizasyon olup belli bir ideolojiye dayanması gerekmez. Dördüncü olarak, yönetim geçici bir varlık olup, gerektiğinde değişmesi, yerini başka bir yönetime bırakması gerekir. Son olarak, yöneticiler üstlendikleri görevi belli bir menfaat karşılığı üstlenirler. Yönetme işinden onlar da menfaat elde ederler. Bu menfaat bazıları için statü, şan, şöhret vs. gibi

değerlerdir; bazıları için aldıkları paradır, maaştır. İkisi de menfaattir, ikisi de aynı şeyi ifade eder. Neticede yöneticiler, yönetme olayından bir menfaat elde etmektedirler. Tüm bu hususları dikkate aldığımızda, ortalama insandan farklı olarak aşkın, yüce, sorgulanmaz, ilâhî, hikmeti kendinden menkul varlıklar olmasını iddia etmek için hiçbir neden kalmaz.

Şimdi gelelim devlete. Yukarıda devletle, onun yönetimini üstlenen yönetimin farklı şeyler olduğunu söyledik. İfade ettiğimiz gibi, devlet dediğimiz şey aslında bizim bir çeşit apartmanımızdır. Devlet, halka ait bir varlıktır. Devletin kaynağını halk oluşturur. Halk, devletin kaynağını oluşturduğu gibi onun aynı zamanda varlık nedenini de oluşturur. Devlet, halk için vardır; halkın ihtiyacını gidermek için. Devletin ne tür ihtiyaçlardan sorumlu olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Bu husus farklı düşüncelere göre değişiklik arz edebilir. Devletin işlevlerinden bağımsız olarak vurgulamak istediğimiz husus şudur: Devlet, halkından önce gelmiş olsa da halkına ait bir varlıktır, onun için vardır, ondan beslenmektedir, onun sayesinde ayakta kalmaktadır. O halde devletin bizim ufkumuzun üzerinde hikmeti kendinden menkul, yüce, aşkın, metafiziksel, tanrısal bir varlık olduğunu söyleyebilir miyiz? Başka bir deyişle, apartmanımızın, evimizin yüce, kutsal mekânlar olduğunu iddia edebilir miyiz?

Nasıl ki yöneticiler ilahî birer varlık değillerse; devlet de yüce, aşkın, metafiziksel, tanrısal bir varlık değildir. Apartmanımız bizim için ne ise devletimiz de odur. “Olmaya cihanda devlet, bir nefes sıhhat gibi” ifadesi aslında siyasal kültürümüzde devletin ne olduğu konusunda bize yeterince bilgi vermektedir. Bizde devlet, bir güce, ortak bir varlığa, bir kudrete, bir servete işaret eder. İngilizlerin *commonwealth* (herkese ait genel refah ve servet) dedikleri, bizim ise *mülk* dediğimiz şeyin kendisidir devlet. Tıpkı bir apartman gibi bir servettir, bir mülktür, bir varlıktır. Hükmettiği toprağıyla, kurumlarıyla, değerleriyle, sembolleriyle, geçmişten geleceğe uzanan boyutuyla bize ait ortak bir mülktür devlet. Hikmet değildir; bir servettir; bizden önce var olan, bizimle ayakta kalan, bizden sonrakilere intikal eden bir servet. Bizden önce gelse de onu var eden biziz. Koruyup kollayarak varlığını sürdüren bizleriz. Nasıl ki, büyüklerimizden miras olarak devraldığımız apartmanımızı, gerekli tadilatı yaparak ayakta tutarsak ve bizden sonraki nesillere devredersek devleti de aynı şekilde bizden önceki nesillerden devralır, bizden sonrakilere bırakırız veya intikal ettiririz.

Hız Ömer, İslam öncesinden kalma bir cahiliye alışkanlığını anlatmak üzere, “helvadan putlar yapıp önce tapar, sonra da karnımız acıktığında oturup onları güzelce yedik,” der. Burada sözü edilen ve tapılan şey aslında insanın

var ettiği helvadır; onun ne metafiziksel, ne de yüce ve aşkın bir boyutu vardır. Ona o değeri ve anlamı yükleyen insanın kendisidir. Ancak unutmayalım ki, bu insan türü cahiliye insanı olup, bu uygulama onun gelişmemiş, iptidaî tarafına ait bir putperestlik alışkanlığıydı. İslam’la birlikte aydınlandığında kendi eliyle yaptığı puta tapmasının ne denli saçma sapan bir şey olduğunun idrakine varmış, bu alışkanlıktan vazgeçmiştir.

Aynı şey bizim var ettiğimiz, varlığının temelini oluşturduğumuz, gelecekte de var olmasını sağlayacağımız devlet için de geçerlidir. Onu yüceltir, kutsarsak cahiliye döneminin helvası gibi taparız, sonra da oturup onu yemeye çalışırız. Başka bir deyişle devletperestlik yapmış oluruz. “Gökte Allah yerde devlet” anlayışını üreten siyasal kültürle “devlet malı deniz, yemeyen keriz” ifadesini üreten siyasal kültür aynı kaynaktan çıkmıştır, aynı yerde nüvelenip gelişmiştir. Bu iki ifadeyi devlete bakışımız üzerinden sorgulamamız gerekir. Devlete bakışımızın, cahiliye insanının helvasına bakışından ne kadar ayrıştığını sorgulamalıyız.

## Apartman Yönetiminden Site Yönetimine

Şimdi apartman metaforundan hareketle biraz daha ilerleyelim. Apartmanımızın bir site içinde bulunduğunu varsayalım. Modern şehirlerde çok aşına olduğumuz bir şeydir bu. Yüzlerce apartmanın, konutun bulunduğu devasa siteler yükseliyor her gün. Birçok sitenin etrafı duvarlarla veya çitlerle çevrilidir, giriş çıkışları kontrol altındadır; her yere kameralar yerleştirilerek gözetim altına alınmıştır. Bununla birlikte sitenin güvenliğini sağlayan çok sayıda güvenlik elemanı istihdam edilmiştir; sitenin ayak basmadık yerini bırakmaksızın güvenliği sağlamaya çalışırlar. Site yönetimi, sitede yaşayan tüm sakinleri ilgilendiren ortak kararlar alabilmekte, sitenin tümünü tek merkezden yönetebilmektedir.

Acaba çok sayıda apartmanın, konutun yönetimini üstlenen site yönetimi gibi bir yönetimi tüm dünyada da geliştiremez miyiz? Tüm ülkelere hükmeden, hepsini bağlayıcı kararlar alan ortak bir yönetime doğru adım atamaz mıyız? Kant’ın *Ebedî Barış Üzerine Bir Deneme* adlı çalışmasını yazdığı 1795 tarihinden beri bu konu bir kısım siyaset felsefecisinin, düşünürün kafasını meşgul etmiştir, etmeye devam etmektedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Kant’ın öngördüğü ideale doğru adımların atıldığını biliyoruz. Birleşmiş Milletler, tümüyle böyle bir kurum olmasa da devletlerin iradesini sınırlandıran üst bir kuruluş olarak ortaya çıkıp gelişti. Yine Avrupa Birliği, Avrupa Parlamentosu üzerinden ortak bir Avrupa devleti projesini hayata geçirmeye çalıştı, çalışmaya devam ediyor.

Dünyanın hızla bir kaosa doğru sürüklendiği, güçlünün küresel düzeyde istediğini yapabildiği, zayıf ülkelerin güçlüler tarafından ezildiği bir dünyada tüm devletleri bağlayıcı kararlara imza atabilecek küresel ortak bir yönetime olan ihtiyaç her gün daha fazla hissedilmektedir. Çok sayıda küresel sivil toplum örgütünün oluşturduğu bir inisiyatif grubu, 1958 yılından itibaren yürüttüğü otuz yılı aşkın bir çalışmanın sonucunda *Dünya Parlamentosu* adında bir yapılanmaya imza attı ve *Dünya Federasyonu Anayasası* adı altında kapsamlı bir anayasa ortaya çıkardı. Her yıl değişik ülkelerde etkinlikler düzenleyen bu inisiyatif grubu, kartopu gibi büyümekte, küresel vatandaşlık anlayışı üzerinden, tüm ülkelerin adil biçimde temsilini öngören bir yapılanmaya olan ihtiyacı, dünya çapında hissettirmeye çalışmaktadır.

Dünya devleti, birçok kişi için bir ütopya gibi görülebilir. Oysa tarihe baktığımızda, bir zamanlar dünyanın büyük bir kısmına hükmeden ve “dünya devleti” olduğu iddiasında olan devletlerin ortaya çıktığını görürüz. Dünya bir zamanlar üç tane güç merkezi tarafından parsellenmişti: Çin, Pers ve Roma İmparatorluğu. Roma İmparatorluğu, zamanla Persleri yutacak kadar genişleyerek bir dünya devleti haline geldi. Zaten Romalılar, devletlerini, tüm dünyaya düzen vermeye çalışan bir dünya devleti olarak görüyorlardı. *Pax Romana* olarak tarihe geçen Roma devlet düzeni içinde, birbirinden farklı kültürler, milletler ve inançlar yer alırdı. Batı Roma'nın yıkılmasının ardından siyasî güç Konstantin merkezli Bizans'a (Doğu Roma) geçti. Bizans, Roma İmparatorluğu'nun şaşalı dönemde hükmettiği toprakların tümüne hükmetmeye de büyük bir kısmına uzun zaman hükmetmeyi başardı. Türkler Anadolu topraklarına ayak basıncaya kadar Bizans, Akdeniz, Ege ve Karadeniz havzasına hükmeden dünya çapında bir güçtü.

Ardından yeni bir küresel güç olarak Moğollar tarih sahnesine çıktılar. Moğollar, Çin, Uzak Asya, Doğu Avrupa, Orta Avrupa, Orta Asya, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında hüküm süren devletler kurarak *Pax Mongolica* adı altında bir dünya düzeninin gelişimine imza attılar. On üçüncü ve on dördüncü yüzyıldaki dünyanın dörtte üçü Moğollar tarafından yönetildi. Moğollar tarafından kurulan Altın Ordu, Çağatay, İlhanlı ve Yuan hanlıklarında, dünya üzerinde bulunan tüm inançlardan insanların dâhil oldukları bir devlet bürokrasisi ve yönetimi oluştu. Moğol devletlerinde Şaman, Müslüman, Yahudi, Budist, Hıristiyan, Hindu, Şinto, Konfiçyan ve Tao öğretisinden insanlar değişik kademelerde görev yaptılar. Bir coğrafyada Müslüman komutanlar ve üst düzey yöneticiler Moğollar adına yönetirken, bir başka coğrafyada Hıristiyanlar, Budistler, Hindular aynı görevleri üstlendiler.

Moğollar bazı bölgelerde altın çağını yaşadığı bir sırada bu kez Osmanlı devleti tarih sahnesine çıktı. Osmanlı, üç kıtanın önemli bir kısmına (Avrupa, Asya, Afrika) hükmederek Atlas ve Hint okyanusları arasındaki denizleri (Akdeniz, Karadeniz, Ege, Kızıldeniz, Marmara) birer gölü haline getirdi. Osmanlı devleti, İstanbul fethiyle birlikte Doğu Roma İmparatorluğu'na son vererek yeni bir Roma olma iddiasında oldu. Fatih'ten itibaren bazı Osmanlı sultanları kendilerini Kayser-i Rum (Roma hükümdarı) olarak tanımladılar. Doğu Roma'nın hükmettiği tüm topraklara hükümran olan Osmanlı'nın kıvılcık elması, Vatikan'daki San Pietro Kilisesi'nin kulesine kendi sancağını dikmekti. Kısaca, Osmanlı, Roma'nın iki merkezinden birini eline geçirirken, diğeri'nin eteklerine kadar sokulmayı başardı.

Osmanlı devlet gücü on altıncı yüzyılda zirve noktasındayken bu kez Moğolların bir zamanlar yönettiği topraklar üzerinde Rusya tarih sahnesine çıktı. Moskova Prensiği, Altınordu devletinin bakiyesi olarak ortaya çıkan Kazan, Kırım, Astrahan, Nogay ve Sibir hanlıklarını yavaş yavaş istila ederek Atlantik'ten Pasifiklere kadar uzanan bir coğrafyada yeni bir Roma'ya dönüştü. Ruslar, Büyük İvan'dan beri üçüncü Roma'yı kendilerinin oluşturduğu iddiasında oldular. Çılgın İvan, 1552 yılında Kazan'ı istila ettiğinde bazı tarihçiler bu olayı, Rusların Konstantin'in ve Bizans'ın intikamını Türklerden aldığı şeklinde kayıtlara geçtiler. Rusların genişleme hinterlandı büyük ölçüde Osmanlı'nın hükmettiği topraklar oldu. Bu genişleme Doğu'da Erzurum'a, Batı'da da boğazın diplerine, bugünkü Yeşilköy'e kadar dayandı.

İki kutuplu dünyanın ortaya çıktığı Soğuk Savaş dünyasında Rusya kutuplardan birinin fiilî olarak merkezindeki güç oldu. Çin'in 1970'lere kadar esamisi okunmamaktaydı. Bu tarihe kadar Çin'i Birleşmiş Milletler'de temsil eden ülke, otuz milyonluk nüfusuyla Tayvan'dı. Bu bakımdan sosyalizmin etki alanına giren dünyaya fiilen hükmeden güç Rusya'ydı. Öteki blokun merkezinde ise Amerika konumlandı. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni bir Roma'nın yükselişine Amerika'nın şahsında tanık olduk. Amerika'nın, dünyanın yeni Roma'sını oluşturduğunu savunan, buna inanan çok sayıda Amerikalı düşünür ve inanç grubu var. Amerikan kuruluş felsefesinde tüm dünyaya hükmetme anlayışı yatar. Amerika'daki birçok inanç grubu Amerika'ya, İsa Mesih'in yeryüzündeki krallığını kuracak güç olarak bakmaktadır.

Kısaca, modern dünya, küreselleşmeyle birlikte giderek küçülen, çok sayıda apartmanın yer aldığı bir siteye doğru evrilmektedir. Uzay ve bilgi teknolojisi, apartmanların etrafındaki tüm barikatları yerle bir etti, sınırları hallaç pamuğu gibi savurarak dünyamızı her tür hareketliliğe açık bir site haline getirdi. Bu sitede bilgi, para, teknoloji, sermaye, insan, terör, şiddet, askerî

güç, askerî donanma, savaş makineleri ellerini kollarını sallayarak her yerde boy gösterebiliyorlar. Güçlü devletler, gerekli gördüğünde dünyayı bir kaos arenasına, bir savaş alanına çevirebiliyorlar. Bu bakımdan insanlık, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar yeni bir dünya düzenine ve barışına ihtiyaç hissediyor. Adalet temelinde oluşan, herkesin kendini içinde bulduğu, kararların hak ve hukuk temelinde alındığı bir dünya düzeni...

Her gerçeğin temelinde bir rüya, bir hayal, bir ütopya yatar. İnsan olarak, insanlık olarak hayal edelim; hayallerimizin tekabül ettiği gerçekliği biz görmesek bile bizden sonra gelen çocuklarımız, torunlarımız mutlaka görecekler! Dünya devletinin hayal olduğunu düşünenlere ulus devleti örnek olarak göstermek isteriz. İnsanlık yüzlerce dili, kültürü, inancı, örfü, âdeti bir araya getirerek; kimi yerde asimile edip yok ederek, kimi yerde birbiriyle ahenkli biçimde harmanlayarak bir ulusa dönüştürdü, başına da bu ulusun rengine bürünen bir devleti yerleştirdi. Avrupa Birliği devletlerinin hükmettiği topraklarda bir zamanlar dört yüzü aşkın irili ufaklı devlet vardı. Bu devletler son birkaç yüzyıl içinde otuz kadar ulus devlete dönüştü; şimdi de Avrupa Birliği projesiyle birlikte tek bir devlete dönüşmeye çalışmaktadır.

Aynı şeyi, avucumuzun içine sığacak kadar küçülen dünyamız için neden yapamayalım?